

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آشنایی با میراث هنری و فرهنگی ایران

دوره پیش دانشگاهی

رشته هنر

شماره درس ۱۴۲۶

کمیسیون تخصصی هنر پیش دانشگاهی

آشنایی با میراث هنری و فرهنگی ایران / مؤلفان : نصرالله تسلیمی، مژگان اصلانی، محسن حسن پور، بشری گلبخش، معصومه مرادپور،

زهره نهاردانی . - تهران : شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران، ۱۳۹۲

۱۳۳ ص . : مصور(رنگی). - (آموزش دوره پیش دانشگاهی : شماره درس ۱۴۲۶)

متون درسی رشته هنر دوره پیش دانشگاهی .

برنامه ریزی و نظارت، بررسی و تصویب محتوا : کمیسیون برنامه ریزی و تألیف کتاب های درسی رشته هنر دوره پیش دانشگاهی دفتر

برنامه ریزی و تألیف آموزش های فنی و حرفه ای و کاردانش وزارت آموزش و پرورش .

۱. آثار فرهنگی - ایران. ۲. ایران - آثار تاریخی. ۳. هنر ایران. الف. کمیسیون برنامه ریزی و تألیف کتاب های درسی. ب. وزارت

آموزش و پرورش . دفتر برنامه ریزی و تألیف آموزش های فنی و حرفه ای و کاردانش . ج. عنوان . د . فروست .

همکاران محترم و دانش آموزان عزیز :

پیشنهادهای و نظرات خود را درباره محتوای این کتاب به نشانی
تهران- صندوق پستی شماره ۴۸۷۴/۱۵ دفتر برنامه ریزی و تألیف آموزش های
فنی و حرفه ای و کار دانش، ارسال فرمایید

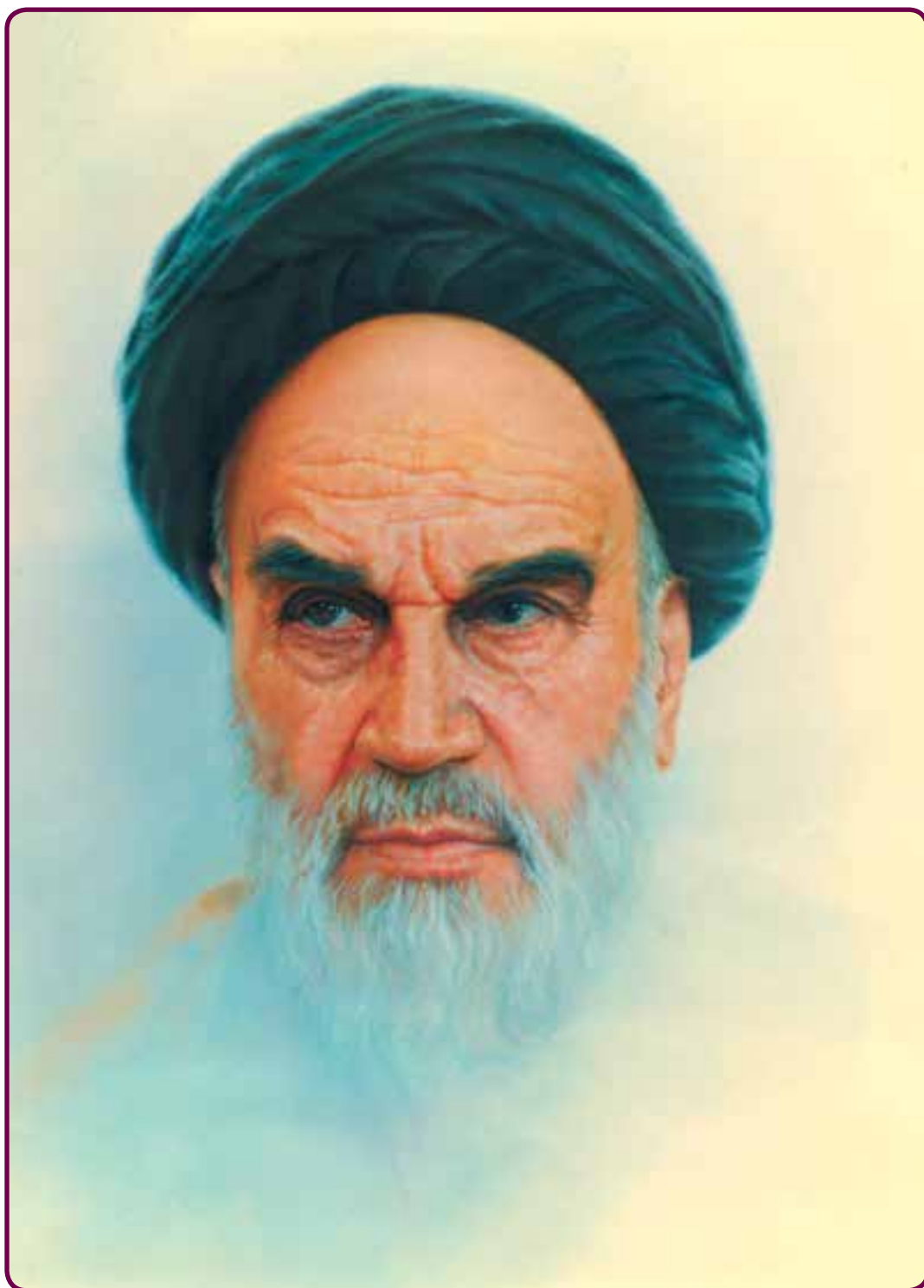
پیام نگار (ایمیل) info@tvoccd.sch.ir
وب گاه (وب سایت) www.tvoccd.sch.ir
www.tvoccd.medu.ir/art

این کتاب در سال ۱۳۸۹ توسط جمعی از هنر آموزان منتخب مورد ارزشیابی قرار
گرفت و زیر نظر کمیسیون تخصصی هنر پیش دانشگاهی تألیف مجدد گردید

وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی

برنامه ریزی محتوا و نظارت بر تألیف : دفتر برنامه ریزی و تألیف آموزش های فنی و حرفه ای و کار دانش
نام کتاب : آشنایی با میراث هنری و فرهنگی ایران- ۵۹۴/۶
مؤلفین اعضای کمیسیون تخصصی هنر پیش دانشگاهی : نصرالله تسلیمی، مزگان اصلانی، محسن حسن پور، بشری گلبخش، معصومه مراد پور و زهره نهاردانی
آماده سازی و نظارت بر چاپ و توزیع : اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)
تلفن : ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کدپستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹،
وب سایت : www.chap.sch.ir

مدیر امور فنی و چاپ : سید احمد حسینی
طراح جلد : محمدحسن معماری
صفحه آرا : خدیجه محمدی
حروفچین : سیده فاطمه محسنی
مصحح : رضا جعفری، حسین قاسم پور اقدم
امور آماده سازی خبر : سپیده ملک ایزدی
امور فنی رایانه ای : حمید ثابت کلاچاهی، فاطمه رئیسیان فیروز آباد
ناشر : شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران : تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش)
تلفن : ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۳۷۵۱۵-۱۳۹
چاپخانه : بانک ملت
سال انتشار و نوبت چاپ : چاپ چهارم ۱۳۹۲
حق چاپ محفوظ است.

هنر عبارتست از دیدن روح محبت در انسانها

امام خمینی (ره)

فهرست مطالب

مقدمه

فصل اول: میراث مکتوب ۲

فصل دوم: میراث معماری ۱۸

فصل سوم: باغ ایرانی ۴۶

فصل چهارم: موسیقی ایرانی ۵۶

فصل پنجم: نمایش‌های آیینی و سنتی .. ۷۲

فصل ششم: صنایع دستی ۸۴

فصل هفتم: پوشاک و زیورآلات ۱۰۶

مطالعه آزاد ۱۲۲

منابع و مآخذ ۱۳۱

مقدمه

در بین متونی که از گذشته‌های دور به میراث رسیده است، کلمه «فرهنگ» از دو حرف «فره» به معنای «شکوه و عظمت» و «هنگ» از ریشه اوستایی «سنگ» به معنی «کشیدن» و «سنگینی» و وقار برگرفته شده است و در متون فارسی پهلوی به معنای «دانش و دانایی» آمده است.

اما در حوزه زبان انگلیسی مفهوم «فرهنگ» تحولات دیگری به خود می‌بیند. تایلور «فرهنگ^۱» را مترادف با «تمدن^۲» به کار گرفت. او معتقد است فرهنگ کلیت در هم تنیده‌ای است که از «دانش، دین، هنر، قانون، اخلاقیات، آداب و رسوم، و هرگونه توانایی و عادتی که آدمی به عنوان عضو جامعه به دست می‌آورد تشکیل می‌شود».

البته نظام فرهنگی یک جامعه را به عنوان مجموعه‌ای از باورها، آیین‌ها، اندیشه‌ها، ارزش‌ها و نیز مسایل، موضوعات و مقولات مادی که تک تک افراد به عنوان اعضای این گروه یا اجتماع آنها را فرا می‌گیرند هم لحاظ می‌کنند^۳. هر چند در این مورد مجموعه وسیعی از تعاریف موجود است، اما عام‌ترین تعریف این رویکرد از آن تایلور است.

در دیدگاه علمای ایرانی از جمله علامه جعفری، هر امری که در جهت رشد انسان به سوی کمال اثرگذار باشد جزء فرهنگ محسوب می‌شود و هر چه که از این خصوصیت بهره‌مند نباشد در حوزه فرهنگ قلمداد نمی‌شود.

محمد اسلامی ندوشن نیز مهم‌ترین پدیده در فرهنگ را عنصر کمال و اعتلاء قلمداد نموده و بدون کمال و اعتلاء هستی برای فرهنگ قابل نیست. از این روست که در ارتباط با فرهنگ می‌نویسد: «هرچه میزان فرهنگ بالاتر باشد، رابطه انسان با خود و جامعه و به‌طور کلی با جهان گرم‌تر خواهد بود و زندگی از کیفیت بالاتری برخوردار خواهد گشت» و در جای دیگر می‌نویسد: «فرهنگ حاصل و نتیجه کردارهای نجیبانه و تعالی بخش انسان بوده و به او امکان می‌دهد تا در عالمی برتر از عالم غریزه زندگی نماید.

در نهایت همه بر این باورند که دین، هنر، اسطوره، زبان و علم را مهم‌ترین عناصر فرهنگ برمی‌شمارند و این امور را مهم‌ترین عناصر جهان انسانی تلقی می‌کنند.

از آنجا که نظام هنری و زیبا شناختی رابطه مستقیم بر فرهنگ جامعه دارد؛ هنر دارای مصادیق متعدد و گسترده‌ای همانند شعر، موسیقی، نقاشی، معماری، صنایع دستی و اموری از این قبیل می‌گردد. فرهنگ هر جامعه هنر آن جامعه را هدایت و رهبری می‌نماید و فرهنگ در قالب آن تحقق عینی می‌یابد.

فرهنگ و هنر در سرزمین ایران طی هزاران سال تاریخ پرفراز و نشیب، همواره در جلوه‌هایی گوناگون تجلی یافته است. فرهنگ و هنری به قدمت، در جلوه‌هایی از خلاقیت و شیوه‌های زندگی بروز یافته است. اگر خلاقیت و از آن جمله خلاقیت هنری را، استعداد تولید ایده‌های فراوان و به کار بستن شیوه‌ها و روش‌های گوناگون بدانیم، بی‌تردید یکی از پایه‌های لازم برای آن همین اندوخته‌های فرهنگی و هنری، دیدن و تأمل و تجربه آثار گذشتگان است. در این زمینه میراث فرهنگی و هنری ایران منبع لایزال آموزش و پرورش خلاقیت هنری است و رشد و بالندگی این خلاقیت پیوسته در گرو شناخت آن میراث است.

پژوهش، حفظ و احیا و معرفی میراث فرهنگی و هنری ایران سبب بالندگی روح، ارتقاء اعتماد به نفس و مایه فخر و مباهات هنر ایرانی است و توجه به آن بسیار حائز اهمیت است. گذشتگان ما تا پای جان در حفظ و حراست این یادگارهای گران‌بها تلاش کرده‌اند، شایسته نیست که نسبت به اهمیت این مقوله و ارزش‌های نهفته آن غفلت شود و اکنون وظیفه ما این است که همچون پدران خود میراث هنری جاویدان کشورمان را نگهداری کنیم.

۱- culture

۲- civilization

۳- Thompson

بنابراین فرهنگ بر اساس ارتباط انسان با ابعاد سه گانه محیط زیست، جامعه و مایورای طبیعت شکل می‌گیرد که در دو بخش عمده جسمانی و رفتاری قابل طبقه‌بندی است و فرهنگ مادی و معنوی را در بر می‌گیرد. فرهنگ معنوی بخش پویای میراث فرهنگی است. همه باورها و اعتقادات، صورت‌های ذهنی فرهنگ و همه سنت‌ها و رفتارهای آیینی، رفتارهای هنری و تفریحی جلوه‌های گوناگون فرهنگ معنوی هستند و خود به دو بخش «آثار فکری و رفتاری» و «شخصیت‌های برجسته» تقسیم می‌شود. در حقیقت فرهنگ معنوی بدنه اصلی فرهنگ ملی است و روح کالبد فرهنگ مادی است.

فرهنگ‌ها در جوامع متفاوت هستند. هر فرهنگ تعاریفی از حقایق موجود که بر پایه آن، معارف مردمش را شکل می‌دهد شامل اعتقادات مذهبی، باورهای اساسی، اساطیر و تئوری‌های علمی و امثال آن است. در فرهنگ اسلامی اعتقاد در مورد خلقت انسان، آینده بشریت و ماهیت وجود و رابطه خالق و غیره وجود دارد. به بیان دیگر افکار هر مردمی در قالب سمبل‌های صوتی و بعضی اوقات اشارات تصویر، حرکات بدنی و امثال آن خلاصه می‌شود. که به نوعی نماد آن جامعه محسوب می‌شوند. نماد به هر نوع ژست، شیء، علامت، و یا رفتاری که توسط اکثریت اعضای یک جامعه استفاده می‌شود و از بار معنی برخوردار باشد اطلاق می‌شود. نمادها کارکرد برقراری ارتباط را به شکل مختصر و کوتاه به عهده دارند و بیانگر احساسات اند که از آن نتیجه می‌شود. نمادها علاوه بر اینکه از بعد عینی و برونی برخوردارند دارای بعد ذهنی همانند صداقت و وفاداری به پرچم و آزادی نیز می‌باشد.

البته نباید فراموش کرد که نمادها اختصاص به زبان ندارند، بلکه هر پدیده که حامل معنی باشد جزء نماد محسوب می‌شود. کاربرد نمادها به کنشگران اجازه می‌دهد تا از زمان، مکان و حتی شخص خودشان فرا گذرند. انسان‌ها با کاربرد نمادها، می‌توانند درباره چگونگی زندگی در گذشته و یا در آینده، تفکر کنند. از این گذشته، کنشگران از این طریق می‌توانند به گونه‌ای نمادین از شخص خود فرا گذرند و جهان را از دیدگاه اشخاص دیگر در نظر آورند. از همه مهم‌تر اینکه، نمادها نمی‌گذارند انسان‌ها اسیر محیط‌شان شوند. انسان‌ها از این طریق می‌توانند به جای منفعل بودن، فعال گردند یعنی در اعمال‌شان متکی به خود باشند. برای مثال از نمادهای ایرانی قبل از اسلام، گل نیلوفر و بعد از اسلام که البته متعلق به جهان اسلام است می‌توان نماد اسلیمی را یکی از آنها نام برد.

تعریفی که در این نوشتار پس از عبور از میان تعاریف متعدد و متنوع فرهنگ برای فرهنگ انتخاب شده این است «فرهنگ به نظام معرفتی مشترک میان انسان‌ها اطلاق می‌شود که در امور مادی تجلی می‌یابد و دائماً از نسلی به نسل دیگر منتقل گردیده و شیوه زندگی را مهیا می‌سازد» فرهنگ طبق تعریف از عناصر و اجزای مادی/بیرونی و معنایی/ذهنی تشکیل شده و از خصوصیات ماندگار، عمومیت، بالندگی و اکتسابی برخوردار است.

نابید فراموش کرد که «میراث فرهنگی هنری» تنها حاصل کار و وجود «شخصیت‌های انسانی» نامدار تاریخ نیست بلکه تمامی مردم، دانشمندان، هنرمندان، صنعتگران و صاحبان حرفه و پیشه و در آن سهمی دارند «میراث فرهنگی و هنری» را می‌توان این گونه تقسیم‌بندی کرد:

۱- آثار به جای مانده (مادی) شامل آثار منقول (اشیا، آثار مکتوب، وسایل کار و زندگی و علوم و فنون) و آثار غیر منقول (آثار معماری، تک بناها و مجموعه‌های زیستی)

۲- آثار به یاد مانده (معنوی) شامل آثار فکری و رفتاری (رفتار و کردار، تعلیم و تربیت، آداب و سنن، آیین‌ها و مراسم، سنت‌های هنری، زبان و گویش، اندیشه و بینش) و شخصیت‌های برجسته کتاب حاضر بر مبنای آنچه از این میراث گران‌بها باقی مانده است از قدیمی‌ترین ایام تا عصر حاضر گزیده‌ای را طبقه‌بندی و به اجمال معرفی کرده است و به علت گستردگی مطلب ضمن معرفی آثار مادی اشاراتی هم به آثار معنوی شده است.

فصل‌های کتاب شامل میراث مکتوب، میراث معماری، باغ ایرانی، موسیقی ایرانی، نمایش‌های آیینی و سنتی، صنایع دستی و پوشاک و زیورآلات می‌باشد. ضمیمه میراث جهانی نیز جهت مطالعه آزاد ارائه می‌شود.

این درس به صورت موازی با سیر هنر در تاریخ اجرا می‌شود. به علت ویژگی اساسی هنر معماری که محل همگرایی تمام هنرهای ایرانی اسلامی است شاید بعضی قسمت‌های این فصل با کتاب سیر هنر در تاریخ هم‌پوشانی داشته باشند که در روند یادگیری بلند مدت تأثیر مستقیم دارد.

هدف کلی

آشنایی با ارزش‌های فرهنگی و هنری ایران به منظور
حفظ اصالت و نگهداری میراث فرهنگی و هنری.